

Namera in učinek v političnem komuniciranju*

JANEZ KOLENC

POVZETEK

Politika je javna sfera. Kar se namerava doseči s političnimi sredstvi, nujno učinkuje tako na delujoče kot na družbo. Učinki političnega delovanja so strateški in pogosto obvezujoči. Učinkovitost političnega delovanja se doseže predvsem z racionalnimi oblikami komuniciranja; sistemski teoretiki bi rekli, z oblikami racionalnega krmiljenja s stvarmi in dosežki. Vprašanje je: ali je demokracija učinkovita oblika političnega delovanja, in obratno, ali je politika sploh racionalna dejavnost?

ABSTRACT

INTENTION AND EFFECT IN POLITICAL COMMUNICATION

Politics is a public matter (lat. res publica). What we intend to achieve with political instruments influences the same on actors and on the society as such. The effects of political action have strategic and obligatory influence. The efficiency of political activity can be achieved, first of all, through rational forms of communication. The questions are, if democracy is an efficient form of political activity and vice versa: is politics a rational activity at all?

"Vsak idiot že ponavlja, da je letošnje leto prelomno za slovenski narod. Redek pa je um, da mu je že zdaj prezentno, kako je leto 1991 prav zaradi tega, ker se letos osamosvojimo Slovenci, usodnega pomena za vse človeštvo, da je mejnik v svetovno-godovinskem obratu k enotnosti Sveta s Slovenijo na čelu."

Jože Vogrinc

1. 0. UVOD

Utemeljitev sociolingvistike kot posebne znanstvene discipline je moč najbolj koncizno razbrati iz naslednje navedbe:

"Površinska struktura jezika je postala nezadostna za obrazložitev jezikovnega fenomena in znanost o jeziku se je obrnila k funkciji uma. In končno je okoli aksiomatične

* Besedilo je dopolnjen del magistrskega dela z naslovom: Politična kultura Slovencev.

trditve o jeziku kot družbeni zadevi nastala možnost, da se prehojena pot teoretično strne in hkrati razmahnejo raziskave o jeziku kot družbeni praksi." (Južnič, 1983: 43)

S tem, ko se je začelo proučevati jezik kot družbeno dejavnost oz. delovanje, pa se je odprla tudi pot za proučevanje jezika v politiki ali kar političnega jezika kot posebnega družbenega fenomena. Skratka, odprlo se je vprašanje odnosa med jezikom (govorom, govornimi dejanji ipd.) in (politično) oblastjo.

Pa tudi vprašanje, če smem tako reči, med uporabo jezikovne komunikacije in nastajanjem (ne) oblastnih družbenih razmerij.

Vprašanje, ki ga želim v tej nalogi podrobneje obdelati, pa se glasi takole: Zakaj je politični jezik izguba časa? Kako pride do tega, da je ukvarjanje s politiko kot javno sfero odvečno?

Bolj določno: Kako v jezikovni komunikaciji, kot družbeni in politični komunikaciji par excellence, delujejo interesi in uporaba istih besed s strani različnih govorcev lahko pomeni različne zadeve?

1. 1. NAMERA IN UČINEK V POLITIČNEM KOMUNICIRANJU

Vzemimo nekaj primerov iz sredstev javnega obveščanja v Sloveniji:

PRIMER 1:

Pod naslovom "Protimanjšinska politika ?" je bilo v Dnevniku dne 30. marca 1991 na strani 4 zapisano:

P1

"Jožef Školč, LDS, je vlado vprašal, ali z vnašanjem merila številčnosti sistematično gradi protimanjšinsko politiko."

P2

"Predsednik republiškega izvršnega sveta Lojze Peterle je Školču odgovoril že na seji, da je pripravljen pojasniti, kaj je ta vlada za narodne skupnosti doslej naredila. Te nikakor niso prizadete bolj, kot naš narod v celoti, medtem ko je prejšnji režim nekatere podpiral, nekatere pa podcenjeval. Konjereja je postala dober konj za napadanje. Če bi jo iz proračuna izpustili, bi bila deležna kritike opozicije, sedaj, ko ji je namenjenega nekaj več denarja, pa Peterle očitke zavrača z besedami: 'Ne jahajte na šibkem konju.'"

P3

"O konjereji je govorila tudi poslanka madžarske narodnosti Marija Pozsonec. Konjska čreda je namreč po njenih besedah edina pomoč Pomurju iz proračuna. Madžari so dobri konjeniki, dobri gospodarji brez službe, zato se je za konjenico kljub temu zahvalila."

P4

"Jožef Školč je še naprej trmoglavil, da bi morale narodnosti dobiti več denarja za kulturo, namesto za konje, omenil pa je tudi žaljivke ministra Capudra in zaplete dr. Rupla z italijansko manjšino. Od Peterleta je zahteval, da se opredeli do manjšin, pri temeljiti razpravi o teh vprašanjih pa vztraja tudi Jože Smole."

Pri analizi teh "praktičnih primerov" iz sfere političnega delovanja na Slovenskem v tem letu bom upošteval naslednja izhodišča in predpostavke:

IZHODIŠČE:

1. Politiko definiram kot družbeno delovanje, ki se ukvarja z javnimi zadevami oz. z zadevami, ki so v splošnem interesu.

PREDPOSTAVKA 1:

2. Najbolj značilna poteza politike je sposobnost kognitivno- komunikativnega delovanja, kot ga definira Juergen Habermas. Ta pa je sposobnost racionalnega praktičnega diskurza in koordiniranje družbenega delovanja sploh.

PREDPOSTAVKA 2:

3. Tako definirano delovanje je možno v moderni družbi analizirati z analizo objavljenih izjav, mnenj in stališč politikov o družbenih in političnih zadevah.

PREDPOSTAVKA 3:

4. Najbolj jasno se (dis)funkcionalnost oz. (ne)učinkovitost tega delovanja kaže v komunikacijski (jezikovni) praksi, ki jo analiziram kot (ne)koherentnost ((ne)skladnost) med namero in učinkom v družbenem delovanju. Lahko bi rekli sposobnost premagovanja prepada med normativnim in stvarnim ali, bolj abstraktno, med željami in možnostmi, željo in ciljem.

4. 1. Namero definiram kot smotrno delovanje, ki podlega kognitivno-instrumentalnim kriterijem veljavnosti.

4. 2. Učinek pa je rezultat namere, ki zadovolji vsem kriterijem veljavnosti in predstavlja dosežek ali presežek z ozirom na dano nalogo.

4. 3. Kriterijev (ne)učinkovitosti političnega delovanja je več. Najpomembnejši pa je (ne)sposobnost responsivnega delovanja. Enostavneje rečeno: Gre za analizo sposobnosti (ne) učinkovitega in odgovornega (kompetentnega) reševanja postavljenih nalog in vprašanj.

1. 2. ANALITIČNI APARAT

Pri analizi besedila se bom oprl na izsledke in metodologijo Juergena Habermasa,¹ Staneta Južniča,² Milorada Pupovca³ in Olge Kunst-Gnamuš.⁴

"Jezikovna ustaljenost se (...) res zdi zagotovilo ustaljenega reda." (...) "Pogosto gre za rabo paralogizma v jeziku. Jezikovne borbe namreč lahko učinkovito uporabljajo tudi neki "jezik preteklosti" z jasnimi političnimi nameni." (Južnič, 1983: 244)

V razpravi o jeziku v politiki opredeli S. Južnič še naslednje (dis) funkcije jezika v evropski zgodovinski tradiciji:

- ideološko (jezik elit, kontra-jezik, skrivajoči jezik ipd.),
- mitologizacijsko (jezik religije, propagandni jezik, avtoritativni govor, novogovor, zlomisel ipd., ceremonialni jezik, manirizem, frazarjenje ipd.),
- retorično, in
- stratifikacijsko (jezikovna neenakost, jezikovna manipulacija ipd.)

To je najširši metodološki okvir za analizo besedila, ki ga navajam. V nadaljevanju bom natančneje operacionaliziral predvsem ideološko in mitologizacijsko (dis) funkcijo.

1) Juergen Habermas, *Theorie des kommunikativen Handelns*, Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1985, Dritte, durchgesehene Auflage (Band I,II).

2) S. Južnič, *Lingvistična antropologija*, DDU Univerzum, Ljubljana 1983, predvsem str. 239-251.

3) Milorad Pupovac, *Namjera i učinak političkog komuniciranja*. V: *Jezik politike*, Zagreb, 1987, str. 103-107.

4) Olga Kunst-Gnamuš, *Sporazumevanje med željo, resnico in učinkom*, SDRŠP, Ljubljana, 1991.

1. 3. OPERACIONALIZACIJA

"Kako reče, dolgo je, cijeli svoj radni vijek sudjelovao na raznim političkim sastancima, i za to mu je vrijeme kroz ruke prošlo bezbroj stranica "materijala" i dokumenata. I ranije je smatrao i sad smatra (...) da je pri tom izgubio ne sate, dane i mjesece nego godine. Zbog čega? Pa zbog toga, kako doslovno reče, što je sudjelovao u komunikaciji čijih je 80% obima komunikacijski nepotrebno i suvišno." (Pupovac, 1987:103)

M. Pupovac navaja u nadaljevanju naslednje razloge za neučinkovitost političnega delovanja skozi jezik:

- prevladovanje splošnih negativnih sodb (pedsodkov) o politiki,
- močno politizacijo družbenega delovanja:
- pregosto stkana mreža političnih subjektov,
- predominacija politike nad drugimi sferami družbenega delovanja,
- nastajanje družbene identitete individuumov samo skozi politično delovanje;
- cilj politike ni prenašanje sporočil, ampak aktivizacija množic,
- zožanje sfere družbene komunikacije na politično komuniciranje,
- prevladovanje političnega načina govorjenja, katerega smoter ni v tem, kaj govori, ampak v tem, kaj se hoče (želi) doseči z govorom na strani poslušalcev.⁵

Sklene pa takole:

"Poleg kontekstualnih predpostavk sta za politično komunikacijo in za jezik politike bistveni ilokucijska moč⁶ in perlokucijski učinek, oziroma komunikacijska namera in komunikacijski učinek." (...)

"Ko gre za komunikacijske interakcije v naši politični sferi, jo v največji meri determinirajo (...) kontekstualne predpostavke. Čeprav to raziskovanje ne izčrpa vseh, pa kaže, da je politična komunikacijska interakcija pri nas razcepljena in tako pri nas obstaja velika interakcijska neenakost. Mnogi so preprosto njen objekt, nekateri pa so iz nje celo izključeni." (Pupovac, 1987: 106; vse prev. avt.)

Vprašanje, ki iz tega sledi, je: Kako politiki uresničujejo svoje komunikacijske namere in dosegaajo želeni učinek?

1. 4. INTENCIONALNA IN TEORETIČNA ARGUMENTACIJA

"V teoriji komunikacije in argumentacije pojmu podatek, resnica in referenca nadrejam pojem subjekt, razcepljen na razne modalitete." (...) "Razčlemba besedil in v njih realiziranih argumentacijskih razmerij razkriva tri modalnosti subjekta izrekanja, subjekt želje, logični subjekt in subjekt, vreden zaupanja." (Kunst-Gnamuš, 1989:125)

5) "To je tako bez obzira, da li se u političkim govorima nešto govori ili ne, iskazuje neka tvrdnja, obećanje, optužba ili prijetnja; to je tako i onda kad u njemu nema ništa od ovog, već se slušaoca naprosto zaokuplja svojom artifizijelnošću i prividom punog i važnog kazivanja." (Pupovac, 1987:106)

6) Uporabljam naslednjo definicijo subjekta: "Subjekt v procesu semioze (pomenjenja) ni referenčni predmet, ki bi se z jezikovnim znamenjem neposredno predstavil, ni ontološka kategorija, ampak organizacijsko načelo besedila. Tvori pa se kot učinek diskurzivnih zakonov in njihovih prisil." (H. Parret, Semiotics and Pragmatics. An Evaluative Comparison of Coceptual Framework. Amsterdam, 1983, str. 107)

Pri analizi primerov, ki jih obravnavamo, nas zanimata tako predvsem dve diskurzivni modaliteti subjekta,⁷ intencionalna in spoznavna - gre torej za analizo racionalnosti v govorjenju, ki predpostavlja in tvori logični subjekt, in analizo pragmatičnosti govora, ki predpostavlja in tvori subjekt želje.

1. 4. 1. Pravila pragmatične in racionalne argumentacije.⁸

V tem okviru trditev, ki upoštevajo pravila argumentacije, ni mogoče več presojati samo s stališča resničnosti kot pogoja veljavnosti, ampak jih presojamo tudi s stališča pragmatične sprejemljivosti.

Neresnična trditev ni ne veljavna, niti sprejemljiva, resnična pa je lahko s stališča različnih pragmatičnih (verovanskih oz. intencionalnih) predpostavk hkrati sprejemljiva in nesprejemljiva.

Ob predpostavki, da je trditev resnična, se med subjekti želje vzpostavi razlika glede sprejemljivosti argumenta.

PRIMER: Nekateri kadijo kljub temu, da je dokazana škodljivost kajenja za zdravje.

Resnične trditve pa akterje želja, kot pravi R. NORMAN,⁹ ne morejo prepričati z močjo racionalne argumentacije oz. s svojo veljavnostjo, ki jamči resnico.

Želja torej ne moremo obravnavati s pravili racionalne argumentacije, kajti želje so nekaj, kar obstaja, je realno in ne morejo biti niti resnične niti neresnične, so ali pa jih ni. Na tej ravni se vzpostavi sistem napisanih in nenapisanih etičnih in pravnih norm, ki se ravnajo po pravilu dopustnosti ali nedopustnosti. V potek tega presojanja pa je vpleten pojem namere (razloga ali motiva), ki podlega zakonitostim oblikovanja vrednostnih sodb.¹⁰ Namera je namreč delovanje, ki sprejemljivo govorno dejanje lahko sprevrne v nesprejemljivega in obratno.

PRIMER: Če otrok krožnik razbije namerno, ga bodo starši obravnavali povsem drugače, kot če mu je padel na tla po nesreči. Toda, kako dokazati, da je bilo dejanje storjeno s to in ne z drugo namero?

Dejstvo je, da različni akterji isto dejanje razlagajo različno. Tako kot naslovnik ne more veljavno sklepati o nameri, tudi govorec svoje namere ne more povsem enoznačno

7) V lingvistiki se obravnavajo pojmi lokucije, ilokucije in perlokucije znotraj ločnice med "konstativi" in "performativi". Medtem ko je (Austin, Predavanja, The William Jones Lectures, 1976, pogl. VII in VIII.) prvim pripisal deskriptivno funkcijo, pa naj bi performativi hkrati tudi "izvršili" akcijo, ki jo opisujejo. Pri Austinu gre za razlikovanje treh "vidikov" ali razsežnosti govornih dejanj: lokucijo, ilokucijo in perlokucijo. Lokucija se nanaša na zvočne artikulacije in sintaktične vezave prvin jezikovnega izraza; ilokucijska dejanja so dejanja, storjena v govoru (ang. in saying); perlokucijska pa so storjena s pomočjo govora (ang. by saying). Ilokucijska moč je torej moč besed in se nahaja znotraj govora, s katerim ukazujemo, svarimo, svetujemo, informiramo ipd.

Perlokucijsko dejanje pa s pomočjo govora sproža učinek (ang. effect) v zunajjezikovnih pojavih: nekoga prepričamo, presenetimo, zavedemo ipd. (Austin, 1976, str. 109-130).

8) O tem glej podrobneje v: O. Ducrot, Argumentacija in argumentativni topisi. Problemi - Razprave, (1989)1, str. 6.

9) R. Norman, Reasons for Actions, New York, 1971, str. 63.

10) Vrednostne sodbe podleajo naslednjim zakonitostim:

- enostavni ekspresiji,
- zasebni oz. intimni senzibilnosti,
- osebni prizadetosti, iz katere nastaja potreba po izražanju,
- normativnosti,
- spoštovanju vrednostnega standarda neke kulture,
- jezikovno-kulturnemu oz. nacionalnemu standardu.

predstaviti kot iskrenost na primer. Tu imamo, poleg drugih komunikacijskih zagat, opravka z vprašanjem zaupanja v medsebojnem komuniciranju. Še posebej kadar gre za razčlemba političnih besedil, se pokaže, da so različna poimenovanja razlogov in namer v govorjenju izraz razlik med akterji, razlik med njihovimi realnimi interesi - prikazujejo pa se, kot da predstavljajo resnico o neki referenci. To je vedno poskus, predstaviti lastno željo v podobi resnice o referenčnem dejanju in/ali njegovem storilcu.

Če akterju uspe lastno intencionalno razlago referenčnega okvira uveljaviti kot edino mogočo in kot resnično, ta poskus tudi uspe, pa čeprav gre za prevaro, laž, podtikanje ali celo diskvalifikacijo sogovornika. V našem primeru gre prav za to.

1. 4. 2. Načelo sprejemljivosti in načelo veljavnosti

Kaj se dogaja v besedilu iz našega primera?

Komunikacija ima 4 logična stanja (K1-K4) in jo pojasnujem v tem zaporedju.

K1:

Jožef Školč sprašuje in trdi.

J. Š. sprašuje vlado.

J. Š. sprašuje o merilu številčnosti.

J. Š. trdi, da je merilo številčnosti izraz protimanjšinske politike.

K2:

L. P. predsednik vlade mu odgovarja.

L. P. pojasnjuje, "je pripravljen pojasniti" politiko vlade do manjšin.

L. P. trdi, da manjšine niso bolj prizadete kot narod v celoti.

L. P. trdi, da je prejšnji režim nekatere podpiral, druge podcenjeval.

L. P. trdi, da je konjereja konj za napadanje.

L. P. svetuje: "Ne jahajte na šibkem konju."

K3:

M. P. predstavica manjšin tudi govori o konjereji.

M. P. trdi, da je konjska čreda edina pomoč Pomurju iz proračuna.

M. P. trdi, da so Madžari "dobri konjeniki" in "dobri gospodarji brez službe".

M. P. se zahvali za konjenico.

K4:

J. Š. trmoglavi.

J. Š. trdi, da bi morale narodnosti dobiti več denarja.

J. Š. trdi, da bi morale dobiti narodnosti več denarja za kulturo, namesto za konje.

J. Š. trdi, da je minister žaljiv in se dr. Rupel zapleta z manjšino.

J. Š. od L. P. zahteva, da "se opredeli do manjšin".

Dogaja se naslednje:

1. Refrenčni okvir "politike do manjšin", ki ni vnaprej intencionalno in vrednostno obremenjen, različni udeleženci različno poimenujejo.

2. J. Š. ga poimenuje kot "izraz protimanjšinske politike".

L. P. pojasnjuje "vladno politiko do manjšin".

M. P. "govori o konjereji".

3. J. Š. obenem sprašuje in trdi.

L. P. pojasnjuje, ne odgovarja na vprašanje, ampak trditvi postavi nasprotno trditve.

M. P. postavlja nasprotno trditve L. P.-ju.

4. Referenčni okvir diskurza se spremeni iz "politike do manjšin" v "zahtevo po opredelitvi predsednika vlade" in "govor o konjereji."

Sklepi:

1. Polemični boj se ne ukvarja z vprašanjem resnice, ni racionalen ampak pragmatičen.

2. J. Š. vztraja pri svoji kvalifikaciji "številčnosti", pri čemer prizadeti niso ovrgli resničnosti trditve.

3. Celotna argumentacija se dogaja znotraj pomena uporabljenih poimenovanj, pri čemer isto dejanskost udeleženci poimenujejo različno. Argumentacija pa se dogaja tudi zunaj pomena: Dvakrat se refrenčni okvir spremeni: v vprašanje opredelitve in v vprašanje konjereje.

4. V komunikaciji se spreminjata tako denotativni pomen, ki udeležence povezuje z refrenčnim okvirom, kot tudi konotativni pomen, ko refrenčni okvir različno razlaga. Spremeni pa se tudi referativni pomen, ko udeleženci dvakrat izskočijo iz pomenskega okvira.

5. Vrednotenje, ki bi se izteklo v (ne) sprejemljivost ali v (ne)veljavnost postavljenih trditev in vprašanj, se tako sploh ne razvije. Udeleženci komunikacije se medsebojno komunikacijsko ovirajo oz. blokirajo.

6. Njihovih izjav tako ne moremo preverjati niti v smeri resnično-neresnično, niti v smerih dopustno-nedopustno, dobro- slabo, sprejemljivo-nesprejemljivo ipd.

7. Kot je razvidno, lahko preverjanje poteka le v smeri kvalifikacija-diskvalifikacija. Eni trditvi se nasproti postavlja druga, vprašanje pa ostaja nerešeno. Medtem ko L. P. trdi, da "manjšine niso bolj prizadete kot narod v celoti", J. Š. trdi, da "manjšine potrebujejo več denarja", M.P. pa celo "da je konjska čreda edina pomoč manjšinam."

8. Iz takšnega razgovora lahko sledi le nesmiseln sklep, da je bolje poskrbljeno za konje kot za manjšine, če se omejim samo na to spekulacijo.

1. 5. KAJ SO NAMERE IN KAKŠNI SO UČINKI

Opraviti imamo z zgledom pragmatične argumentacije. Ugotovimo lahko:

1. Da se ta dogaja tako v območju učinkov, ki izhajajo iz namer udeležencev komunikacije, kot tudi izven območja namer in učinkov, kar povzroča dodatne namere, dodatne in celo nasprotno učinke od nameranih. Dokazujemo lahko tudi, da je komunikacija celo zlonamerna.

2. Responsivno delovanje, ki zavezuje udeležence diskurza, glede na mesto, s katerega govorijo, se sploh ne sproži. Zamenja ga diskurz privatne intencionalnosti govorcev, ki ne nastopajo kot javne, ampak privatne osebe.

3. Posledica tega je, da ne nastaja niti socialna, kaj šele politična situacija iz katere bi izhajali možni učinki komunikacije. Razvijajo se monologi namesto dialogov.

4. Udeleženci ne nastopajo niti kot logični subjekti, niti kot subjekti, vredni zaupanja, ampak kot subjekti želje, ki skušajo z izbiro poimenovanj in njihovega pomenskega učinka na željo drugega posplošiti svoj interesni položaj. Obnašajo se kot otroci v peskovniku.

5. Udeleženci diskurza v našem primeru podlegajo kriterijem dramaturškega delovanja,¹¹ kot bi rekel Habermas. Njihova naloga je, da igrajo vloge, ki so jim bile

11) Pojem dramaturškega delovanja lahko izvedemo iz gledališke predstave, ki se odvija v skladu z naprej napisano dramaturgijo. Izhaja iz tega, da posameznik drugače predstavlja sebe kot pa svojo dejavnost - posameznik je igralec vloge. V politiki se, tako kot na odru, predstavlja posameznik v preobleki nekega drugega karakterja. Dramaturško delovanje ima poteze strateškega delovanja, saj mora posameznik svojo vlogo načrtovati tako v odnosu do drugih akterjev, kot tudi do publike oz. javnosti, kar velja za politične igralce.

zaupane. Vendar s svojim delovanjem ne zadostijo niti kriterijem vrednostne, niti kriterijem kognitivno-instrumentalne racionalnosti, kaj šele kriterijem dramaturškega delovanja.

1. 5. 1. Subjekti želje

Kako pa se izogniti takšni iracionalnosti, ki zapade ideološkemu in mitološkemu diskurzu?

"Subjekt želje je treba izriniti po poti, po kateri se ta v potek argumentacije prikrade. Dejali smo, da je vgrajen v možnost izbirnega poimenovanja iste referenčne dejanskosti in se naseljuje v konotativne pomenske plasti, ki vsebujejo sled intencionalne interpretacije in posledični čustveni naboj, ki cilja v prepričanja, želje in verovanja. In prav ta, za vzpostavitev racionalne argumentacije in logičnega subjekta potreben rez opravi znanstveni govor v razmerju do vsakdanje govornice." (Kunst-Gnamuš, 1989:130)

V socialnih, predvsem pa političnih situacijah je tako potrebno vsakdanji govor nadomestiti z umetnim govorom, ki mora izpolnjevati vsaj naslednje pogoje:

a) definirati je potrebno pomene in namere v komunikaciji,
 b) zagotoviti je potrebno proceduralna pravila, ki bodo omogočala ureditev pomenskih izpeljav v vsaki dani socialni in še posebej politični situaciji. Najprej je seveda treba kaj imeti povedati.

c) ko je referenčni okvir določen, ga ni mogoče poljubno spreminjati,

d) predmeti, s katerimi se ukvarjajo akterji političnega diskurza niso "naravni" ali samoumevni, ampak podlegajo predpostavkam formalne in neformalne logike, proceduralnim in neproceduralnim pravilom komuniciranja. Kar je pomembno in kar ni pomembno, je odvisno od prej določenega referenčnega okvira.

e) Nove vsebine in oblike komunikacije je možno vnašati v referenčni okvir le na osnovi njihove (ne) skladnosti s predpostavkami, na katerih ta okvir stoji.

f) zagotoviti je potrebno neobčutljivost argumentacijskega pravila za željo, ki se preverja s sklepanjem udeležencev diskurza ne glede na njihove razlike v pričakovanih in željah.

g) Vdor želje se kaže v kršitvah logičnih pravil in pomenskih konvencij. Da bi govorec dosegel racionalnost, se mora odreči iracionalnosti vsakdanje govornice, zavezane zakonu želje, pragmatičnim argumentacijskim pravilom, ki spenjajo svetove naključno oblikovanih in z vseh vetrov prinesenih prepričanj in verovanj z referenco. Odpovedati se mora načelom ugodja in zakonom želje.

h) Svobodno izbiro poimenovanj tako nadomestimo z umetno, na novo nastalo govornico, ki pomene natančno in nedvoumno definira. Tako pa zameji tudi vdor subjektivnih želja in namer, ki niso del referenčnega okvira. Govorca zameji tako, da izrekanje novih propozicij podredi semantičnim in logičnim pravilom - prisili komuniciranja.

S tem pa se v teoriji komunikativnega delovanja vzpostavijo možnosti za racionalen diskurz na najnižji ravni, kjer vsa pravila decentriranega komuniciranja še ne delujejo.

Za uspeh političnega komuniciranja je potrebno upoštevati vsa pravila komunikativnega delovanja,¹² saj sfero politike ne zaznamujejo le kompromis, konsens, procedura ipd., pač pa tudi vsakdanje (spo) razumevanje v okviru življenjskega sveta neke družbe.

12) Pojem komunikativnega delovanja opredeljujejo pravila:

- diskurzivnega razreševanja veljavnih trditev oz. pravila diskurzivne racionalnosti,
- decentriranega razumevanja sveta, kjer delujoči sprejemajo formalni koncept sveta.

2. 0. DRAMATURŠKO DELOVANJE

Če so za racionalno delovanje potrebne normativno pravilne teorije in pozitiven odnos do njih, potem velja za politično delovanje pravilo, da se je treba naučiti dramaturškega delovanja, sicer ne na gledališkem odru, pač pa v vsakdanjem občevanju. Drugače se znajdemo v območju plemenskega načina odločanja, kjer plemenski vrači rešujejo vsakdanje probleme s pomočjo magičnih besed in urokov.¹³

M. Weber¹⁴ je v svojih delih modernizacijo opisal kot družbeno racionalizacijo, v kateri so se kapitalistična podjetja vzpostavila na načelih racionalnega gospodarskega delovanja; moderna država pa na načelih racionalnega upravljanja. Obe sferi sta se torej vzpostavili na tipu smotrnega delovanja.

Šele po renesansi je Evropa na tem področju prevzela prvenstvo.

Na dlani je, da potenciala racionalnosti ne moremo raziskovati z vidika etične, ampak kognitivne racionalnosti. Potemtakem je tudi jasno, da se sodobni procesi družbene racionalizacije niso mogli sprožiti prej, preden ni tudi v vsakdanjem življenju prevladala kognitivna nad etično racionalnostjo. Tako npr. ne Kitajci, ne stari Grki, niti ne Evropejci srednjega veka, niso mogli denimo, matematike, empiričnega naravoslovnega opazovanja in eksperimentov povezati na tak način, da bi ta spoznanja takoj prinesla tudi povsem nova stališča oz. predstave o svetu.

Dokler se ni uveljavil način mišljenja, ki je vodil k objektivnemu prisvajanju sveta, torej teoretični način mišljenja, in se povezal s povsem praktičnimi potrebami določene družbene oblike življenja, se tudi svetovni nazor v modernem pomenu besede ni mogel oblikovati.

Habermas v tem pogledu razkriva štiri zgodovinske "miselne oblike", ki si sledijo, če procese opazujemo z vidika družbene racionalizacije:

OSNOVNA RAZMERJA (STALIŠČA) DO SVETA

Poti iskanj svetega oz. zavesti o svetu	Aktivno Askeza oz. Vita activa	Pasivno Mistika oz. Vita contemplativa
Ovrednotenje sveta v celoti		
Zanikanje sveta	Prisvajanje sveta: Židovstvo/ Krščanstvo	Beg od sveta: Hinduizem
Potrditev sveta	Prilagajanje svetu: Konfucionizem	Svetovni nazor: Grška metafizika

Vir: Habermas, str. 293.

13) Seveda so npr. v antropologiji stvari že dokaj razčiščene in raziskane. Navajam značilen primer za to: "Pierre Clastres je zabeležil naravnost klasične primere moči besede, ko nam je narisal politiko med Gvajaki, južnoameriškimi Indijanci. Sami sebe imenujejo Aše, kar pomeni "osebe". Aši imajo poglavarja in to je vodja, ki "ima besedo", je tako rekoč "mojster besede".

Maurice Leenhardt je opisal Melanezijce v Tihem Oceanu. Takole pravi: "Poglar je beseda klana. Ta definicija ni moja. Dal mi jo je avtentični poglavar... Beseda poglavarja se uveljavi vsakokrat, ko je v klanu treba poudariti globok pomen nekega dejanja in izraziti občutke vseh.. Šef in beseda sta eno in isto."(S. Južnič, Lingvistična antropologija, str. 240)

14) Max Weber, Protestantska etika in duh kapitalizma. Veselin Masleša, Sarajevo, 1968.

V odvisnosti od razsežnosti racionalizacije, ali je ta pretežno kognitivna, normativna, etična, ekspresivna in podobno, in razvoja stališč do sveta, pa se lahko potem tudi empirično- metodološko meri ali oceni racionalizacijski potencial posameznih političnih izjav.

Z analizo tega, ali npr. v stališčih politikov prevladujejo moralno-etična, kognitivno-instrumentalna, kognitivno- komunikativna, ekspresivna ali kaka druga stališča, lahko na zgoraj opisan način izmerimo racionalizacijski potencial akterjev političnega delovanja v neki družbi.

Še bolj konkretno in mikrosociološko bi se dalo takšno analizo opraviti na osnovi naslednjega modela:

Moderne strukture zavesti, kot npr. kognitivne, normativne in ekspresivne, ki so izšle iz procesov racionalizacije predstav o svetu, namreč nastajajo kot interne smiselne zveze, ki se oblikujejo kot formalni pojmi oz. zavest o soobstoju objektivnega, socialnega in subjektivnega sveta. Ta proces pa vodi k oblikovanju osnovnih stališč (nem. Grundeinstellungen) do kognitivno ali moralično opredmetenega zunanjega in subjektiviranega notranjega sveta.

Tako razlikujemo objektivna stališča do procesov v zunanji naravi, normativna oz. kritična stališča do legitimnega družbenega reda in ekspresivna stališča do subjektivitet notranje narave delujočega.

Strukture, ki ustrezajo Moderni, v smislu Piagetovega decentriranega razumevanja sveta,¹⁵ nam dajo vedeti, da lahko delujoči in spoznavajoči zavzemajo različna osnovna stališča do sestavin istega sveta. In tu je kavelj, če smem tako reči.

Rešitev za empirično analizo teh procesov, ki jo ponuja Habermas, se nahaja v kombiniranju analize osnovnih stališč in formalnih zamisli o svetu, na osnovi katere lahko izvedemo v modelu devet (9) fundamentalnih razmerij do sveta, ki jih lahko nadalje operacionaliziramo:

MODEL 1: FORMALNO PRAGMATIČNA RAZMERJA DO SVETA
(Racionalizacija razmerij ljudi do različnih vrednostnih sfer)

Svetovi	I. Objektivni	II. Socialni	III. Subjektivni
Osnovna stališča			
1. Objektivirana	kognitivno instrumentalno	kognitivno strateško	objektiviran odnos do sebe
2. Normativna	moralično estetski odnos do neobjektivi- ranega okolja	obligatorno	cenzuriran, uradniški odnos do sebe
3. Ekspresivna		igranje vloge	smiselno-spontan odnos do sebe

Vir: Habermas, str. 324

15) Pojem decentriranega razumevanja sveta je utemeljil Jean Piaget na osnovi naslednje ugotovitve spoznavne teorije:

"V družbeni kooperaciji se povezuje dve vrsti medsebojnega učinkovanja: Učinkovanje s teleološkim delovanjem "med subjekti in objekti" in učinkovanje s komunikativnim delovanjem "med enimi in drugimi subjekti" (Jean Piaget: Die Entwicklung der Erkennens III., Stuttgart, 1973, str. 140,190). Evidentno je, pravi, da medsebojni razgovor spremeni oba, ju razredišči ali decentrira.

3. 0. JAVNOST IN PREDSTAVNIŠKA DEMOKRACIJA

Na tem mestu ne morem razdelati celotne sistematike, ki jo ponuja predstavljeni model za analizo jezika v politiki. Zadovoljiti se bom moral z analizo formalno-pragmatskih enot, kakršne so oblike izjav oz. stališča, ki so zgoraj predstavljena, in jih povezati z analizo orientacij¹⁶ iz slovenskega parlamenta:

2. 1. Stopnjo razširjenosti in intenzivnosti kognitivno instrumentalnih stališč do sveta lahko raziščemo z analizo izjav oz. mnenj o/v politiki, analizo razširjenosti instrumentalnega delovanja v družbi, npr. z analizo (ne)delovanja tržnih mehanizmov, (pred)industrijskega načina proizvodnje ipd...

2. 2. Stopnjo "razvitosti" kognitivno-strateških stališč raziskujemo z ugotavljanjem (ne)smotrnega tipa socialnega delovanja.

1. 2. (Ne) obligatorna stališča z razvitostjo normativno- regulativnega delovanja v družbi.

3. 2. Igranje vlog z (ne)razvitostjo družbenega delovanja dramaturškega ali samopredstavitvenega tipa.

1. 3. (Ne)objektiviran odnos do sebe z razvitostjo (ne)utilitaristične etike.

2. 3. (Ne)cenzuriran odnos lahko ilustriramo s fenomenom Nad-Jaza, kakršen je npr. občutek krivde; prav tako pa npr. z obrambnimi mehanizmi.

3. 3. Smiselno-spontan odnos lahko npr. analiziramo s prisotnostjo afektivnih izjav, libidinoznih nagibov, kreativnih opravil itd...

3. 1.(Ne)estetski odnos do neobjektiviranega okolja lahko raziščemo z analizo trivialnih umetniških del, fenomenov, povezanih s stilom sploh, npr. z analizo propagandnih sporočil v medijih ipd., pa tudi z npr. analizo naravoslovnih in družboslovnih teorij z ozirom na naziranja o naravi (nem. *Naturanschauung*) ipd.

Najtežje je gotovo zajeti formalno-pragmatske odnose moralno-praktičnega tipa, kot so npr. bratstvo, mistična izročila, tabuji oz. sploh razmerja, ki so še "začarana" oz. so del antropomorfizacije svete ali posvetne narave. Takšnih pa je največ npr. v tradicionalnih družbah oz. kulturah.

Uporaba tega modela nam da naslednji analitični rezultat:

1. Odsotnost kognitivno-instrumentalnega delovanja akterjev "slovenske pomladi" kaže na slabo razvito družbeno strukturo in temu ustrezno nadgradnjo.

2. Razvit je nesmotern tip socialnega in političnega komuniciranja.

3. Nerazvito je normativno-regulativno delovanje in komuniciranje v politiki.

4. Nerazvita je "scenografija" igranja vlog, zato igralci/politiki ne znajo besedil, kaj šele, da bi se učili dramaturgije.

5. Razvit je neobjektiviran odnos do sebe, kjer katoliška etika še vedno duši protestantsko. Čas je v politiki nepomemben, saj ga nadomešča položaj akterjev. Utilitarnost trpi na račun bogaboječnosti in 80% časa gre v nič.

6. Akterji imajo cenzuriran odnos do sebe, kar krepi njihov občutek krivde. Razvijajo se obrambni mehanizmi "bega pred svobodo".

16) Orientacije so konstituens načelnega odnosa do politike. Ko govorimo o usmeritvah, mislimo na orientacije, kakor jih razume Christian Bay, kateremu usmeritev pomeni zbir posameznikovih stališč, verovanj, mnenj, vrednot in predispozicij za politično delovanje. Več o tem: Christian Bay, *Human Development and Political Orientations, Notes Toward a Science of Political Education*, Florida, 1969, str. 4.

7. Ker se njihovo komuniciranje medsebojno blokira, se perpetuirajo med njimi formalno-pragmatična razmerja moralno-praktičnega tipa, ki so še del "začaranega" sveta in njegove antropomorfizacije. Tradicionalnost v političnem komuniciranju blokira moderen način govora. Politika in oblast je stvar nasledstva, ne pa funkcija javnosti.

3. 1. TIPOLOGIJA POLITIČNEGA DELOVANJA

Zgoraj predstavljeni analitični model seveda ni uporaben samo za analizo jezika v politiki, vendar ga lahko s pridom uporabljamo prav tu, če privzamemo, da imata prav politika in kultura velik racionalizacijski potencial za družbo.

Elaboracija pa ne ostaja le na makrosociološkem oz. filozofskem nivoju, pač pa se v loku spušča tudi k mikrosociološkim in sociolingvističnim vprašanjem.

Tako racionalizacijski potencial jezika v politiki merimo tudi na naslednji način:

MODEL 2: TIPOLOGIJA DELOVANJA

Tipi delovanja po stopnjah pripadajoče racionalnosti	Sestavine delovanja			
	Sredstva	Smotri	Vrednote	Učinki
Smotrno	+	+	+	+
Vrednostno	+	+	+	-
Afektuelno	+	+	-	-
Tradicionalno	+	-	-	-

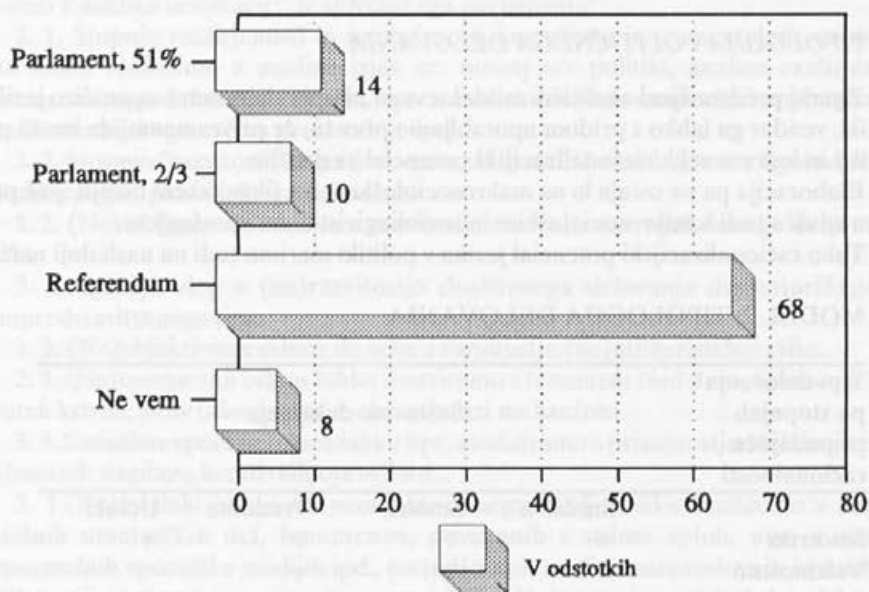
Vir: Habermas, str. 381.

Če je v preteklosti vladar hotel doseči blaginjo zase in za svoje podanike, je vprašal za mnenje ljudstvo, kakšno vladavino si želi. Ta navada je ostala do današnjih dni. Z merjenjem javnega mnenja pa je moč dobiti tudi neodvisne ocene o tem, kako bi odločila javnost, če bi odločala neposredno. Prav s kalkulacijo sredstev, smotrov, vrednot in učinkov se mora ukvarjati politična oblast potem, ko zve za javno mnenje o neki zadevi. Pa pogledjmo še s tega zornega kota.

PRIMER 1:

Na vprašanje: Kako naj bo sprejeta nova slovenska ustava?, so respondenti odgovorili takole:

SPREJEM USTAVE

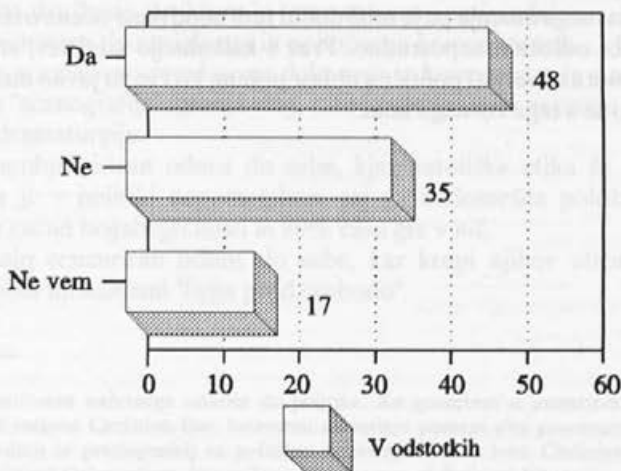

VIR: IN, (1990) 27, str.11

PRIMER 2:

Na vprašanje: Ali menite, da mora biti v novi slovenski ustavi biti zapisan člen, da je Slovenija demilitarizirana država - brez armade?, pa javnost odgovarja:

DEMILITARIZACIJA

VIR: IN, (1990) 27, str.11

Demokratično načelo soglasja oz. privolitve narekuje, da mora vsaka oblast spoštovati glas ljudstva - vox populi, vox dei - posebej še, ko gre za strateška in obligatorna vprašanja neke države.

Državljeni so se v našem primeru z 68 % večino opredelili za referendumski način odločanja o ustavi slovenske države, ustava pa je bila decembra 1991 sprejeta v skupščini, brez referenduma.

Večina (48%) se je opredelila za državo brez armade, ustava pa govori o državi z organizirano vojsko.

Analitični status nekega mnenja oz. trditve se v ničemer ne spremeni, če je podprt z načelom številčnosti, kot je to primer pri merjenju javnega mnenja. Velja naslednje pravilo: Večji je relativni delež tistih, ki so za določeno trditev, bolj je ta trditev **sprejemljiva**. Dejstvo je, da se iracionalen, neučinkovit in nesmotern tip komuniciranja, ki ga razkrivamo v parlamentarnem diskurzu, ponovi v komuniciranju z javnostjo. Medtem ko se javnost večinsko opredeljuje za referendum in za državo brez armade, se oblast neargumentirano odloči drugače.

Z vidika analize namer in učinkov se pojavi isti obrazec komuniciranja, kjer se zaradi **želja udeležencev komuniciranje blokira** in se namere sprevačajo v nasprotno učinke.

Takšno komuniciranje onesposablja udeležence diskurzov, da bi se oblikovali kot logični subjekti, ki bi izkoristili racionalizacijski potencial, ki jim ga nudi procedura moderne države. Proces racionalizacije delovanja se sploh ne sproži, ker akterji političnega življenja ne uporabljajo niti sredstev, ki so jim na voljo.

Rečemo lahko, da kontemplativni življenjski stil nadomešča aktivnega in tradicionalen način delovanja zmaguje nad modernim.

Tako npr. pretežna prisotnost nesmotrnega delovanja v politiki govori o tem, da ima politični sistem nizek racionalizacijski potencial in posredno tudi nedemokratično oblast.

Pretežno vrednostna orientiranost politikov nam govori o primanjkljajih, ki nastajajo pri učinkih političnega delovanja, kar neposredno dokazuje naša analiza.

Pretežno afektuelna naravnost pa o tem, da so v politiki poleg učinkov vprašljive tudi vrednote.

Tradicionalna naravnost pa nas prepričuje o tem, da je politika povsem izgubila stik z realnostjo in razpolaga le še s sredstvi in navadami, ki ne dosega nobenega učinka več, ne smotra, ne vrednote.

4. 0. SKLEPNO RAZMIŠLJANJE

Namesto objektivacije, subjektivacije, socializacije in individuacije interesov se plehko politizira in politični prostor spreminja v mesto, kjer nastaja in se etablira podložniška in tradicionalna politična kultura, izrivajo pa se značajske poteze moderne in predstavniško-demokratične politične kulture. Država postaja ujetnik politične elite, ki se ne legitimira več s sposobnostjo koordiniranega, kooperativnega in komunikativnega delovanja, pač pa z uzurpiranjem oblasti in avtoritarno držo.

Ker se procesi subjektivacije v medsebojnem komuniciranju sploh ne sprožijo, je ogroženo samo nastajanje prostora politike, kot urejanja skupnih zadev, učinkovitega upravljanja ipd...

Ker udeleženci komuniciranja ne ločijo med formalnimi sestavinami sveta: socialnimi, subjektivnimi, objektivnimi, jih zato preplavi "objektivnost" oz. "realnost sama", s katero se ukvarjajo. Paradoks pa je v tem, da se sami tega niti ne zavedajo. Politično dogajanje se tako ves čas odvija na dveh ravneh "psevdo-realnosti":

- nezavedni ravni, ko so udeleženci prepričani, da delujejo v realnosti, se je pa šele poskušajo zavesti;

- zavedni ravni, ko spoznajo nezmožnost delovanja, vendar ne kot lastno (Ego) nesposobnost delovanja v objektivnem svetu, ampak kot posledico subjektivnega delovanja (nagajanja) Drugega (Alter-ego).

Za udeležence je svet še vedno začaran v Toenniesovi "Gemeinschaft". Subjekt in objekt v procesu komuniciranja ne nastopata kot (raz) ločeni sferi, pač pa sta med sabo pomešana tako, **da se samo zdi, da so udeleženci diskurza subjekti, ki se (spo) razumevajo**, dejansko pa so objekti medsebojne jezikovne in politične manipulacije. Udeleženci se medsebojno niti **ne prepoznajo niti ne priznajo** za subjekte; še več, takšnega prepoznavanja niti niso sposobni. Subjektivno, torej tudi politično, socialno in objektivno dogajanje se končno vrši za hrbti udeležencev komuniciranja.

VIRI IN LITERATURA:

- Adorno T.W. (1975): Negativna dialektika, Ljubljana.
- Austin G.(1976): The William Jones Lecture, Cambridge.
- Bernstein Basil (1981): Društvena klasa, jezik i socializacija. Argumenti, (4).
- Djordjević Toma (1988): Komunikacija i vlast, Prilog kritici političke komunikacije. Beograd, Mladost.
- Garramone Gina M., Atkin Charles K., (1986): Mass Communication and Political Socialization: Specifying the Effects. Political Quarterly, 50 (1).
- Habermas Juergen (1985): Theorie des kommunikativen Handelns, Frankfurt am Main, Suhrkamp -Dritte, durchgesehene Auflage (Band I,II).
- Hribar Tine (1983): Resnica o resnici, Znamenja, Maribor.
- Inić Slobodan, (1977): Jezik i politika (Prilog kritici političke kulture gradjanskog društva) Kulturni radnik, 30(6).
- Južnič Stane (1983): Lingvistična antropologija, DDU Univerzum, Ljubljana.
- Južnič Stane (1989): Politična kultura. Obzorja, Maribor.
- Kecmanović Nenad (1986): Politika u kritičkom ogledalu, Beograd, Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije.
- Kunst-Gnamuš Olga, (1989): Argumentacija med subjektom želje in logičnim subjektom. Filozofski vestnik, (2) str. 125-133.
- Luhmann Niklas (1978-1981): Soziologische Aufklaerung (I-III), Opladen.
- Narr Wolf-Dieter, (1980): Das Ende der Persoenlichkeit. Leviathan, (1).
- Riesman David (1969): Usamljena gomila, Beograd, 1969.
- Škriljan Dubravko et. al.(1987): Jezik politike, D. GK SKH, Zagreb.
- Weber Max (1968): Protestantska etika in duh kapitalizma, Veselin Masleša, Sarajevo.
- Žižek Slavoj (1983): Zgodovina in nezavedno, CZ, Ljubljana.